Одного разу вчитель історії повідав нам таку приключку із свого життя.

— У казці мовиться, що чарівного коня годують розпаленими жаринами. Такою їжею живиться і той, хто вирішив присвятити себе науці. Чи знаєте ви, хлопці, що першу мірку жару я вкрав!

Ми переглянулися. Пана вчителя всі дуже любили, пристали б слухати його не ївши, не пивши, хоч як довго. Після дзвінка не раз благали його розповідати далі. Видатні події світової історії він розказував так, що ми почувалися їх учасниками.

— Мені не випало таке щастя, як вам,— вів далі учитель.— Адже ваші батьки за гроші купують ті знання, що їх учителі щедро вливають вам у голови або вбивають у вас палицею. А мого батька посіли злидні. Вам годі й уявити, який був бідний-пребідний. Він наймитував на степовім хуторі.

Однак батько був напрочуд сильний. Обхоплював руками мішок пшениці й завдавав собі на плечі. Ніхто в цілому селі на таке не годен. А великим батогом, яким поганяють волів, лускав так, ніби палив із гвинтівки. Змалечку я тільки й мріяв про те, щоб навчитись так стріляти батогом... Та й донині я не вмію як слід хльоскати батогом, хоч, правда, вам, коли бешкетуєте, можу дати хльосту.

Ми засміялися — правду мовив пан учитель...

— Але ж лучилося так, що я навчився іншого — писати, читати. Звичайно, на моє лихо, бо через те не навчився правити волами... Із села на наш хутір перебралася наймитська родина. У тій родині була дівчина, яка вже закінчила школу. Коли ми на полі пасли гусей, їй спало на думку навчити мене читати. Грифельної таблички не було, олівця й поготів, та був вербовий прут, і дівчина намалювала ним у поросі літеру "і".

Я написав за нею і добре запам'ятав. Адже я вмів вирізьблювати цизориком такі візерунки, що те "і" здалося мені абищицею. За тиждень я вивчив усі літери і, наче божі заповіді, написав у поросі назвиська шести батькових волів. Пам'ятаю їх і досі: Рожі, Віраг, Шаму, Кормош, Фекете, Палко. Написав я це, ще й підписався: Янко Кішбереш[1]. Бо ж мав колись-то стати наймитом!

У моєї "вчительки" не було книжок. Та коли батько мій дізнався, що я вмію писати й читати, купив мені пісенник та оповідання про королевича Аргіра. І так я навчився читати друковане. Ой і запишався я! Мав себе за неабиякого розумника. Невдовзі я вивчив ті оповідання напам'ять. Батько вельми з того радів і, навідуючись до поміщика, завжди приносив мені клапоть газети, прейскурант[2] чи що інше. Усе годилося мені для читання.

Та помер мій батько. Простудився якось навесні й заслаб на запалення легенів. Поставили йому сорок п'явок (на хуторі не знали інших ліків), а він таки помер.

До чого було братися нам з матір'ю? Я був ще малий, мене годі було приставити до волів, навіть до телят, хіба що — до гусей. Мати підсобляла жінкам прати і за те діставала сякі-такі гроші.

Якось завітав до нас економ. Він побачив мене і сказав матері, що забере з собою: на кухні придамся. Мати залилася слізьми, тож економ найняв і її.

Знаєте, з чого почалася моя служба?

З крадіжки!

Та чи знаєте, що я вкрав?

Книжку!

Те, чого я не мав і про що мріяв... А тут, в економа, побачив гибель книжок. Повну кімнату!

Не вкрав я ні грубу книжку, ні з малюнками, ні таку, що мала золотий корінець, а тільки — невеличку, забруднену. Гадав, не помітять. Книжками аж до стелі викладено стелажі, то хіба не могла там згубитися одна-єдина, та ще й обшарпана!.. А таки помітили!

Не встиг я заховати книжку, а економ уже покликав мене:

— Янчі! Ти взяв звідси книжку?

— Я не брав, навіть не бачив її,— збрехав я.

— Куди ж тоді поділася?

Я одним турбувався — як би його дати драла й заховати вкрадене. Тільки приткнув ту книжечку, аж економ знов гукає:

— Янчі! Ходи сюди! Ти взяв ту книжку! Де вона?

Зараз він уже міг мене питати скільки завгодно. Я брехав, ніби з листу брав. Бо хто вміє красти, мусить і брехеньку скласти.

Пан економ завів мене до кімнати з книжками, поставив перед себе і сказав:

— Янчі, ти зараз не на хуторі! Зарубай собі на носі: тут красти не можна. Бачиш, коли б ти забрав якусь іншу книжку, я б того не завважив. Але з цієї книжечки мій син щойно готувався до уроку. Та нехай уже, хлопче, книжечка буде твоя, раз ти вкрав її. Мені більше до душі те, що ти поцупив книжку, аніж украв би яблуко. А щоб тобі запало в пам'ять — красти невільно, то зараз я відлупцюю тебе. Та перше затям

собі гарненько: якщо в жнива вивчиш напам'ять усю вкрадену книжку, то я запишу тебе до колегіуму.

Гей, як закалатало мені серце! Знав я, що таке колегіум! Та хай хоч щодня б'ють, аби тільки дожити до того.

Не встиг я й подумати про все, а вже треба було лягати на лавку. Пан економ узяв різку й відшмагав мене. Без жалю бив, аж на тілі набрякли рубці й кров потекла цюрком. Коли побачила мене мати,— мало не зомліла.

Я, правда, кричав на живіт і цілий місяць ойкав, якщо доводилося сідати. Та згодом заспокоївся потроху. Узявся до книжки. Це була історія Угорщини.

Я читав і читав, розумів і не розумів, та незабаром призвичаївся до тієї роботи. А вчився потай, щоб ніхто не бачив. День і ніч я був заклопотаний тільки цим. Моїми героями стали Янош Гуняді, Пал Кініжі[3], король Матяш...[4]

Як я захоплювався ними!

Більше я ніколи нічого не крав. А коли справляли обжинки, я, по-святковому вбраний, підійшов до пана економа і сміливо сказав йому:

— Вельможний пане, я хочу складати іспит!

— Невже?

Та нічого було й казати. Я витяг з-за пазухи пошарпану книжечку й віддав йому.

— Прошу питати.

Він міг питати мене що завгодно. Коли б уві сні хтось потяг мене за вухо і наказав читати з пам'яті, я читав би без упину. Не те, що ви!

Усі женці слухали мене, і я запишався, мов павич.

Пан економ дотримав слова — взяв мене до своїх синів, а згодом оддав до колегіуму. Спасибі йому за це.

Спасибі йому навіть за те, що так суворо покарав мене за першу крадіжку.

[1] Кіш береш — малий наймит (угор.).